

**ВІДГУК
ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА**

завідувача відділу інвестиційного та матеріально-технічного забезпечення
Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки» НААН,
доктора економічних наук, професора **ЗАХАРЧУКА Олександра Васильовича**
на дисертацію **КОВАЛЬСЬКОГО Юрія Васильовича**
на тему: «**Економічні механізми логістичного забезпечення експорту зерна з України**»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 «Економіка»
галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»

Актуальність теми дисертаційного дослідження та зв'язок із науковими програмами, планами, темами. Глобальна архітектура продовольчої безпеки на початку третього десятиліття XXI століття опинилася під загрозою масштабної дестабілізації, епіцентром якої стала Україна. Як один із провідних світових експортерів аграрної продукції, Україна традиційно забезпечувала критичні потреби ринків Північної Африки, Близького Сходу та Азії, постачаючи понад 90 млн т зернових та олійних культур щорічно. Однак повномасштабне військове вторгнення радикально змінило умови функціонування логістичних систем, перетворивши питання вивозу зерна з суто економічної площини на проблему геополітичного виживання цілих регіонів світу.

Масштаби руйнувань, завданих українській транспортній інфраструктурі, є катастрофічними. Понад 25,4 тисячі кілометрів автомобільних доріг, 344 мости та понад 2,8 тисячі об'єктів залізничного транспорту були пошкоджені або повністю знищені. Блокада глибоководних портів Чорного моря та систематичні обстріли портової та елеваторної інфраструктури призвели до критичного зниження експортного потенціалу, що спричинило різке зростання світових цін на продовольство: лише у березні 2022 року ціна на пшеницю підскочила на 24,53 %, а на кукурудзу – на 14,66 %.

У сучасних умовах саме економічні механізми логістичного забезпечення визначають ефективність розподілу витрат і доходів між виробниками, перевізниками, трейдерами та державою, впливають на формування доданої вартості та реалізацію національних економічних інтересів. Раціональна організація цих механізмів сприяє мінімізації логістичних витрат, стабілізації експортних потоків і підвищенню адаптивності зернового ринку до зовнішніх шоків.

Дисертацію виконано відповідно до плану науково-дослідних робіт Національного університету біоресурсів і природокористування України за темою «Прогнозування розвитку ринку зернових нішевих культур в умовах викликів і загроз продовольчій безпеці України (з використанням економетричної моделі часткової рівноваги AGMEMOD)» (номер державної реєстрації 0123U102156). У межах зазначеної тематики в дисертації обґрунтовано концептуальні положення формування довгострокової стратегії розвитку нішевого зернового

виробництва з урахуванням трансформацій зовнішнього середовища та структурних змін у системі експорту. Особливу увагу приділено ролі логістичного забезпечення та економічних інструментів регулювання у формуванні експортного потенціалу зернових культур, зокрема в умовах диверсифікації виробництва та переорієнтації товарних потоків. Запропоновані підходи до вдосконалення економічного механізму логістичного забезпечення створюють методичну основу для реалізації нішевої диверсифікації на засадах сталого розвитку та підвищення конкурентоспроможності зернового сектору.

Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Обґрунтованість наукових положень підтверджується проведенням автором аналізом наукових праць вітчизняних та зарубіжних учених, логічною послідовністю дослідження та чітко поставленими завданнями. Отримані у ході дисертаційного дослідження результати ґрунтуються на аналізі значної кількості статистичних, аналітичних та нормативно-правових матеріалів.

Оцінюючи зміст дисертації, доцільно зазначити, що одержані в процесі здійснення дослідження наукові результати є обґрунтованими, а їх наукова новизна є достовірною відповідно до представлених у роботі доказів, сформованих за допомогою загальнонаукових та статистичних принципів, методів наукового абстрагування, аналізу, синтезу, індукції, дедукції, логічного аналізу та інших методів дослідження.

Дисертація, виконана Ю. В. Ковальським, є завершеним науковим дослідженням, у якому представлено авторський підхід до розроблення теоретичних і методичних засад економічного механізму логістичного забезпечення експорту зерна з України відповідно до кількісних та якісних показників попиту на ці послуги в процесі сільськогосподарського виробництва. Сформульовані у дисертації наукові положення, висновки і пропозиції належать особисто автору.

У цілому структура і зміст дисертації свідчать про комплексний характер проведеного здобувачем дослідження. Робота насичена результатами узагальнення статистичного матеріалу, що значно полегшує сприйняття аналітичних досліджень і висновків. Таблиці та рисунки є наочними, не перевантажені умовними позначеннями. Висновки, наведені в дисертації, відображають глибину досліджуваної проблеми, є логічно побудованими та мають аналітичне підґрунтя.

Матеріали дисертації були предметом розгляду і дискусії на науково-практичних конференціях і семінарах, у тому числі й міжнародних.

Достовірність, наукова новизна і практичне значення результатів дослідження. Ознайомлення з дисертацією Ю. В. Ковальського дає всі підстави стверджувати про достовірність та обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, що в ній містяться. Зміст дисертації охоплює основні аспекти теми. Отримані результати

підтверджуються широким використанням публікацій вітчизняних та зарубіжних авторів за темою дослідження, аналізом нормативно-правової бази та статистичної інформації.

У процесі проведення дисертаційного дослідження використано законодавчі на нормативно-правові акти України, офіційні статистичні матеріали, результати економічних досліджень, матеріали міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференцій, симпозіумів, семінарів, а також результати власних досліджень автора.

Результати дисертації повністю відповідають визначеній меті. Характеризуючи дисертацію Ю. В. Ковальського, слід зазначити, що його основні наукові положення викладено послідовно та логічно, а висновки та рекомендації ґрунтуються на результатах власних досліджень здобувача.

Достовірність практичних розробок автора підтверджується відповідними довідками. З огляду на це зроблено висновок, що одержані результати є науково обґрунтованими та достовірними.

Наукова новизна дослідження полягає в обґрунтуванні й розробленні методичних, теоретичних положень та практичних рекомендацій, які вирішують важливе наукове завдання щодо формування економічного механізму логістичного забезпечення експорту зерна з України, зокрема:

вперше запропоновано методичний підхід до комплексної оцінки ефективності логістичних ланцюгів експорту зерна за умов воєнних викликів, який поєднує кількісні показники (логістичні витрати, тривалість логістичного циклу, рівень сервісу, надійність постачань, рентабельність) та якісні характеристики (гнучкість, інноваційність, рівень координації учасників ланцюга) функціонування логістичного ланцюга і передбачає використання обсягу експорту як інтегрального результуючого індикатора його ефективності, що забезпечує системну діагностику логістичних процесів у нестабільному зовнішньому середовищі;

набули подальшого розвитку:

– підходи до оцінки експортного потенціалу України на ринку зерна шляхом комплексного врахування структурних змін виробництва, регіональної концентрації валового збору, динаміки внутрішніх цін та логістичних обмежень, зумовлених воєнними викликами, що дозволило визначити ключові дисбаланси між виробничими можливостями та інфраструктурною спроможністю забезпечення експорту;

– теоретико-прикладні засади систематизації організаційно-економічного механізму функціонування ринку зерна шляхом виокремлення його структурних рівнів та ключових інструментів (нормативно-правових, фінансово-кредитних, інфраструктурних, інформаційних, інституційних, науково-освітніх і міжнародних) та обґрунтування їх взаємозв'язку з формуванням логістичного забезпечення експорту в умовах воєнних

викликів, що дозволило визначити домінуючу роль фінансово-кредитних інструментів у підтримці стійкості зернового ринку та експортних потоків;

– методичні положення щодо економічної діагностики ефективності логістичних ланцюгів експорту зерна шляхом аналізу взаємозв'язку між рівнем логістичних витрат, структурою експортної ціни (FOB і CIF), тривалістю логістичного циклу, зміною транспортних маршрутів та показниками прибутковості учасників зернового ринку, що дало змогу обґрунтувати їх вплив на формування експортної ціни та фінансові результати сільськогосподарських товаровиробників і експортерів в умовах воєнних викликів;

– методичний підхід до стратегічного планування розвитку системи логістичного забезпечення експорту зерна, який базується на структурному аналізі Індексу ефективності логістики (LPI), систематизації макро-та мікрофакторів впливу й виявленні кількісних та організаційних резервів підвищення функціональної спроможності логістичних ланцюгів з урахуванням ресурсних і безпекових обмежень, що дозволяє формувати обґрунтовані пріоритети модернізації інфраструктури та цифрової трансформації в умовах воєнних викликів;

– економіко-математичній інструментарій обґрунтування параметрів економічного механізму логістичного забезпечення експорту зерна шляхом побудови багатофакторної регресійної моделі, яка дозволяє кількісно визначити вплив виробничих (зібрана площа, використання добрив), цінових і валютних чинників на формування експортного потенціалу та обґрунтувати напрями удосконалення державних і корпоративних інструментів регулювання логістичних процесів в умовах воєнних викликів;

удосконалено:

– теоретичні положення щодо економічної сутності логістичних ланцюгів у системі механізмів експортного забезпечення товарних ринків шляхом їх обґрунтування як цілісної економічної системи, що не обмежується фізичним переміщенням продукції, а забезпечує формування структури витрат, прискорення обігу капіталу, мінімізацію ризиків і створення доданої вартості, визначаючи рівень конкурентоспроможності продукції на зовнішніх ринках;

– концептуальні положення щодо формування та функціонування економічного механізму логістичного забезпечення експорту зерна шляхом його трактування як цілісної багаторівневої системи економічних відносин, інструментів і інституційних форм, що реалізується у межах логістичних ланцюгів та забезпечує узгодження інтересів суб'єктів ринку в умовах воєнних, інфраструктурних і ринкових трансформацій;

– організаційно-економічні інструменти підвищення ефективності логістичних ланцюгів експорту зерна шляхом визначення та економічного обґрунтування пріоритетних напрямів їх розвитку (мультимодальні перевезення, реформування тарифної політики у сфері

залізничного транспорту, активізація внутрішнього водного транспорту, цифровізація логістичних процесів, посилення державно-приватного партнерства), що сприяє зниженню логістичних витрат і підвищенню стійкості експортних потоків в умовах воєнних викликів.

Практичне значення й впровадження результатів дослідження полягає у розробленні концептуальних підходів до економічного механізму логістичного забезпечення експорту зерна з України.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості використання розроблених теоретичних положень, методичних підходів та економіко-математичних моделей органами державного управління, логістичними операторами й суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності для прийняття обґрунтованих управлінських рішень щодо оптимізації експортних маршрутів, удосконалення тарифного регулювання, розвитку логістичної інфраструктури та підвищення конкурентоспроможності зернового експорту України в умовах воєнних ризиків і повоєнного відновлення.

Пропозиції здобувача щодо комплексної оцінки ефективності функціонування логістичного ланцюга використовуються АТ «Державна продовольчо-зернова корпорація України» для планування експортної діяльності, оптимізації витрат на транспортування, підготовки звітності, а також у процесі розроблення внутрішніх регламентів із супроводу логістичних операцій (довідка № 130-3-18/180 від 29.01.2026 р.).

Пропозиції дисертанта щодо новітнього підходу до стратегічного планування логістичних процесів, який базується на структурному аналізі Індексу логістичної ефективності (LPI) та формуванні економічно обґрунтованої схеми вдосконалення логістичних ланцюгів використовуються ГС «Асоціацією елеваторів України» (довідка № 254 від 22.01.2026 р.).

Пропозиції автора щодо методичного підходу до оцінки ефективності логістичного ланцюга експорту зерна використовуються ГС «Борошноmeli України» під час формування рекомендацій з оптимізації логістичного забезпечення експорту зернової продукції (довідка № 16 від 21.01.2026 р.).

Пропозиції дисертанта щодо стратегічного планування та оптимізації логістичних процесів експорту зерна впроваджено у практичну діяльність АТ «Аграрний фонд» (довідка № 54-17/4/12 від 28.01.2026 р.).

Матеріали дисертації використовуються у навчальному процесі кафедри глобальної економіки економічного факультету Національного університету біоресурсів і природокористування України у викладанні курсу «Аграрна політика» для здобувачів ОС Магістр спеціальності 051 «Економіка» (акт про використання/впровадження результатів дисертаційної роботи в навчальний процес від 10.11.2025 р.).

Основний зміст роботи. Зміст дисертації Ю. В. Ковальського відповідає меті та завданням дослідження. Робота складається з анотації, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Зміст роботи викладено стисло, логічно та аргументовано.

У вступі дисертації обґрунтовано актуальність теми, визначено мету і завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження, сформульовано теоретичне і практичне значення основних положень дисертації, її наукову новизну та апробацію результатів.

Перший розділ дисертації присвячено обґрунтуванню теоретико-методичних засад механізму логістичного забезпечення експорту зерна з України, для чого використано поглиблений аналіз наукової літератури та методичних засад процесів, які супроводжують функціонування організаційно-економічного механізму.

Зокрема, узагальнено теоретичні підходи до визначення економічної сутності логістичних ланцюгів та уточнено їх роль у системі економічних механізмів експортного забезпечення товарних ринків. Обґрунтовано, що логістичні ланцюги доцільно розглядати не лише як інструмент фізичного переміщення продукції, а як цілісну економічну систему, що формує структуру витрат, впливає на швидкість обігу капіталу, рівень ризиків і створення доданої вартості, визначаючи конкурентоспроможність продукції на зовнішніх ринках. Уточнено зміст поняття «логістичні ланцюги товарних ринків» як системи взаємопов'язаних суб'єктів господарювання, процесів і управлінських рішень, що забезпечують узгоджений рух товарних, інформаційних і фінансових потоків у межах конкретного ринку.

Обґрунтовано особливості формування економічного механізму логістичного забезпечення експорту зерна як багаторівневої системи економічних відносин, інструментів та інституційних форм, що реалізуються у межах логістичних ланцюгів і забезпечують узгодження інтересів виробників, трейдерів, логістичних операторів та держави. Побудовано структурно-логічну модель економічного механізму, яка відображає взаємозв'язок між зовнішнім середовищем, складовими механізму, логістичними процесами та результатами їх функціонування.

У другому розділі автор засвідчив, що у 2024 році світове виробництво зерна становило 2854 млн т, однак ринок характеризується підвищеною волатильністю цін та торгівлі під впливом геополітичних ризиків. В Україні внаслідок повномасштабного вторгнення обсяг виробництва скоротився з 86,0 млн т у 2021 році до 53,9 млн т у 2022 році (–37 %), а експорт зменшився з 56,1 млн т у 2020 році до 41 млн т у 2024 році. Одночасно логістичні витрати зросли орієнтовно з 12 до 60 дол. США за тону, а їх частка у структурі FOB-ціни підвищилася з 5–6 % до понад 20 %, у окремі періоди – до 30–40 %. Це спричинило трансформацію структури ціноутворення та зниження прибутковості виробників.

Встановлено, що переорієнтація експортних потоків із морських портів на дунайські та сухопутні маршрути супроводжувалася збільшенням тривалості логістичного циклу (від 7–14 днів для автомобільних маршрутів до 21–42 днів для морських перевезень), що вплинуло на оборотність капіталу та фінансові результати учасників ринку. Підвищення логістичних витрат не компенсувалося зростанням світових цін, що зумовило зниження маржі експортерів та закупівельних цін для сільськогосподарських товаровиробників.

Особливу увагу приділено питанням проведення структурного аналізу індексу ефективності логістики (LPI), встановлено зниження логістичної спроможності України з 2,98 у 2014 році до 2,7 у 2023 році, при найнижчих значеннях за показниками митного оформлення та якості інфраструктури (2,4). Введено поняття функціональної потужності логістичного ланцюга як інтегральної характеристики узгодженості пропускнуої спроможності його елементів та інтенсивності матеріальних потоків.

У третьому розділі дисертації розроблено багатofакторну регресійну модель ($R^2=0,853$), яка дозволила кількісно оцінити вплив виробничих, цінових та валютних чинників на формування експортного потенціалу. Встановлено, що найбільш статистично значущим чинником є інтенсивні виробничі параметри, зокрема використання мінеральних добрив, що підтверджує визначальну роль технологічного рівня виробництва у забезпеченні стабільності експортних потоків.

Обґрунтовано напрями удосконалення організаційно-економічних інструментів підвищення ефективності логістичних ланцюгів, зокрема розвиток мультимодальних перевезень, реформування тарифного регулювання у сфері залізничного транспорту, активізацію внутрішнього водного транспорту, цифровізацію логістичних процесів та розширення механізмів державно-приватного партнерства.

Доведено, що реалізація запропонованих заходів сприятиме зниженню логістичних витрат, підвищенню стійкості логістичних систем та зміцненню конкурентоспроможності зернового експорту України.

Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності. Дисертація та представлені наукові праці, у яких висвітлено основні наукові результати дисертаційного дослідження, не містять порушень принципів академічної доброчесності, зокрема академічного плагіату, самоплагіату, фабрикації та фальсифікації.

Дисертація оформлена відповідно до чинних нормативних вимог та встановлених стандартів щодо дотримання логічної структури й системності викладення матеріалу. Дисертація написана державною мовою, їй притаманні науковий та літературно коректний стиль викладення матеріалу. Текстова частина дисертації загалом позбавлена граматичних і орфографічних помилок та технічних недоліків. Таким чином, основні положення,

висновки, пропозиції та рекомендації дисертації є логічно завершеними, внутрішньо узгодженими та достатньо аргументованими.

Повнота викладення основних результатів в опублікованих наукових працях. Базові наукові положення та результати дисертації відображено у 6 наукових працях, з яких 4 статті у наукових виданнях, включених до Переліку наукових фахових видань України, 2 тези наукових доповідей.

Основні результати дисертаційного дослідження апробовано на таких міжнародних науково-практичних конференціях: Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні орієнтири та пріоритети модернізації економіки: теорії та пропозиції» (м. Запоріжжя, 2025 р.), Міжнародна науково-практична конференція «Трансформаційні економічні процеси в Україні та країнах Європи» (м. Ужгород, 2025 р.).

Таким чином, основні наукові положення, методичні розробки та результати, одержані у процесі дисертаційного дослідження, були апробовані та отримали схвальні відгуки під час проведення наукових заходів міжнародного та всеукраїнського рівнів.

Дискусійні положення та зауваження. Оцінюючи в цілому позитивно дисертацію Ю. В. Ковальського, яка виконана на достатньо високому науковому рівні, слід висловити деякі зауваження, що стосуються дискусійних питань та мають характер побажань:

1. Сформовану здобувачем схему підходів до організації логістичного забезпечення експорту зерна з України доцільно було б доповнити з урахуванням особливостей мультимодальних перевезень, роль яких у сучасних транспортно-логістичних процесах постійно зростає. Більш детальне врахування специфіки мультимодальної логістики могло б поглибити практичну складову запропонованих у роботі підходів до організації експортних перевезень зернової продукції.

2. У дисертації достатньо детально розглянуто програми державної фінансової підтримки оновлення технічних засобів та розвитку логістичної інфраструктури. Водночас, з огляду на відносно низький рівень залучення приватних інвестицій у розвиток логістичних потужностей, доцільно було б ширше висвітлити можливі механізми та інструменти активізації залучення приватного капіталу до фінансування розвитку логістичної інфраструктури зернового експорту.

3. Під час викладення результатів дослідження інноваційного середовища, що формується у процесі удосконалення економічного механізму логістичного забезпечення експорту зерна з України, доцільно було б доповнити проведений аналіз характеристикою інформаційних потоків, які супроводжують функціонування логістичних процесів, а також розкрити їх роль у підвищенні ефективності управління логістичними ланцюгами.

4. У роботі запропоновано використання системи консолідації вантажів як одного із засобів зниження витрат сільськогосподарських товаровиробників на логістичне

забезпечення експорту зерна. Водночас потребують більш детального уточнення організаційні форми взаємодії виробників сільськогосподарської продукції у процесі консолідації вантажів, зокрема можливості застосування коопераційних механізмів або залучення спеціалізованих логістичних операторів.

5. У дисертації обґрунтовано напрями вдосконалення економічного механізму логістичного забезпечення експорту зерна, однак доцільно було б ширше розглянути можливості фінансування відповідних заходів із використанням сучасних цифрових інструментів управління публічними інвестиціями, зокрема екосистеми DREAM, яка використовується для планування та реалізації інфраструктурних проєктів.

6. Проведений у роботі аналіз впливу державної політики у сфері транспорту на функціонування організаційно-економічного механізму логістичного забезпечення експорту зерна з України доцільно було б доповнити окремими прикладами аналогічного впливу у країнах Європейського Союзу, що дозволило б розширити порівняльний аспект дослідження та посилити обґрунтованість окремих висновків.

Зазначені дискусійні положення та побажання відображають власну наукову позицію офіційного опонента і не знижують загальної позитивної оцінки роботи.

Загальний висновок. Дисертація Ковальського Юрія Васильовича на тему: «Економічні механізми логістичного забезпечення експорту зерна з України» є цілісною, завершеною, самостійно виконаною науковою працею, яка має вагому наукову новизну, значний науковий практичний інтерес та вирішує важливе наукове завдання, що полягає в обґрунтуванні теоретичних і методичних положень регулювання розвитку транспортного обслуговування виробників сільськогосподарської продукції.

Зважаючи на актуальність сформульованих і вирішених в дисертації завдань, отримані наукові висновки, теоретично обґрунтовані принципи положення, використання сучасних методів наукових досліджень та підтверджену практичну значущість можна стверджувати, що дисертація відповідає спеціальності 051 «Економіка» галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки», вимогам наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 року «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» і Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 року (зі змінами), а її автор Ковальський Юрій Васильович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії зі спеціальності 051 «Економіка» галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки».

Офіційний опонент завідувач відділу інвестиційного та матеріально-технічного забезпечення Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки» НААН, доктор економічних наук, професор Олександр ЗАХАРЧУК